

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

ОЛІЙНИК АЛІНА СЕРГІЇВНА

УДК 338.5:005:338.43.02

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Полтава – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Полтавській державній аграрній академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України
Макаренко Петро Миколайович,
Полтавська державна аграрна академія,
завідувач кафедри економіки
підприємства

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент
Терещенко Світлана Іванівна,
Сумський національний аграрний
університет,
завідувач кафедри економіки

кандидат економічних наук, доцент
Колокольчикова Ірина Володимирівна,
Таврійський державний
агротехнологічний університет,
доцент кафедри маркетингу

Захист дисертації відбудеться «28» грудня 2018 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.887.01 у Полтавській державній аграрній академії за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди 1/3, навчальний корпус № 4, конференц-зал, к. 417.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавської державної аграрної академії за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди 1/3, корпус 2, 2-й поверх

Автореферат розісланий «27» листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.І. Аранчій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Рівень стійкої роботи фермерських господарств у ринковій економіці є одним із критеріїв ефективності їхнього функціонування. Але постійні зміни умов зовнішнього і внутрішнього середовища приводять до дестабілізації їх діяльності. Тому необхідність і важливість забезпечення економічної стабільності у роботі фермерських господарств досягається поєднанням сукупності виробничих, фінансових, організаційно-управлінських умов, серед яких витрати виробництва є ключовими.

Зниження собівартості продукції та витрат на її реалізацію відповідає інтересам підприємства і суспільства. Адже фермеру необхідна певна прибутковість і рівень рентабельності господарської діяльності, оскільки вони пов'язані із її відтворенням на інтенсивно-інноваційних засадах.

Отже витрати мають прямий вплив на ефективність функціонування фермерських господарств. Тому вивчення проблеми системи управління витратами що зумовлені як внутрішніми так і зовнішніми чинниками є своєчасним і важливим та має створювати підґрунтя для подальшого соціально-економічного розвитку села.

Науковими засадами «витрат» та процесами «управління витратами» займалися багато закордонних дослідників: А. Сміт, О. Р. Коуз, Р. Купер, Д. Рикардо, П. Самуельсон, Дж. Шанк, Ф. Шернер, Й. Шумпетер та інші.

До найбільш важливих, з погляду на витрати в аграрному виробництві належать праці вітчизняних науковців, таких, як: В. Г. Андрійчук, П. Й. Атамас, І.Ю. Бондар, М.Г. Грешак, І.Є. Давидович, Ф. Ф. Бутинець, П. М. Макаренко, В. Я. Месель-Веселяк, М. Ф. Огійчук, С. Ф. Покропивний, П. Т. Саблук, С. І. Терещенко, А. В. Череп, Г. В. Черевко, Л. І. Шваб та інші.

Проблемам витрат фермерських господарств присвячені ряд публікацій: В. В. Гарбара, І. М. Глібчука, В. П. Горьового, Т. П. Добрунік, І. В. Застрожнікова, В. К. Збарського, М. В. Калінчика, Я. В. Кардаша, І. В. Колокольчикової, Ю. В. Піддубної, Т. В. Мазан, П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, Л. Л. Мельник та інших.

Не зважаючи на велику кількість публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, питання управління витратами у фермерських господарствах на сучасному етапі їх розвитку залишається недостатньо розкритим. На особливу увагу наукової спільноти заслуговують питання управління господарськими витратами фермерських господарств, як в цілому, так і тих, які займаються скотарством, останнє є найбільш капітало і трудомістким виробництвом для даної категорії аграрних господарств. Воно, як правило, низькоефективне, так, як собівартість скотарської продукції зростає більшими темпами чим ціна її реалізації. Тож подальший ефективний розвиток фермерських господарств і зокрема скотарського типу потребує удосконалення управління витратами на які діють чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Всі ці питання визначили актуальність і практичну значущість теми та обумовили формулювання мети і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана згідно плану науково-дослідних робіт Полтавської державної аграрної академії за темами: «Теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097), у межах даної теми автором обґрунтована структурна побудова витрат в аграрному виробництві та «Розробити напрями розвитку і підвищення ефективності малих форм аграрного господарювання, їх матеріально-технічного, фінансового та інформаційно-консультаційного забезпечення» (номер державної реєстрації 0111U002781). Автор досліджував процеси формування витрат і напрямів підвищення прибутковості фермерських господарств.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування і поглиблення теоретичних і методичних засад та розробка практичних рекомендацій удосконалення організаційно-економічних інструментів системи управління господарськими витратами в контексті аналізу і оцінки та раціонального їх формування за обсягами і структурою у фермерів, які займаються скотарством.

Досягнення поставленої мети зумовило дослідження та вирішення таких завдань:

- узагальнення сутнісної характеристики «витрати виробництва»;
- з'ясування ролі і значення, основних елементів управління витратами та їх концепцій у діяльності аграрних підприємств;
- аналізу рівня витрат та факторів, що його зумовлюють у виробничій і збутовій діяльності фермерських господарств;
- обґрунтування процесу формування і ефективного використання витрат виробництва у фермерських господарствах;
- моделювання та оптимізації внутрішньогалузевої структури і витрат фермерських господарств скотарського напряму виробництва;
- обґрунтування планових витрат виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах;
- розроблення напрямів розвитку державної фінансової підтримки фермерських господарств з виробництва продукції скотарства.

Об'єктом дослідження є процеси формування та функціонування господарських витрат у фермерських господарствах. *Предметом* – є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів обґрунтування організаційно-економічних інструментів системи управління витратами фермерських господарств.

Методи дослідження. Під час написання дисертаційної роботи використовувалися загальнонаукові методи, а саме: узагальнення та теоретичного порівняння для конкретизації дефініцій «витрати» та «управління витратами»; монографічний – для аналізу та систематизації думок зарубіжних

та вітчизняних науковців; структурно-логічний аналіз – під час розробки та обґрунтування перспективних напрямів щодо удосконалення та оптимізації процесу управління витратами виробництва у фермерських господарствах; діалектичний – для формулювання логічних висновків та пропозицій. Використані спеціальні методи: статистичний – для діагностики функціонування та розвитку фермерських господарств; порівняльний – при дослідженні фермерських господарств Полтавської області, графічний – для схематичного зображення економічних аспектів; прогнозування – економіко-математичне моделювання з використанням функцій «Лінії тренду» – для прогнозування кількості фермерських господарств і земельних угідь у майбутньому та «Поиск решения» – для оптимізації витрат виробництва продукції скотарства; ABC-аналіз – для знаходження найбільш ефективних і раціональних напрямків зниження змінних витрат та для дослідження оперативного управління витратами фермерських господарств. Для визначення привабливості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції досліджуваних фермерських господарств Полтавської області використано портфельний аналіз за методом General Electric.

Інформаційною основою були законодавчі, нормативно-правові, урядові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України і Полтавської області та Департаменту агропродовольчого розвитку, наукові праці зарубіжних та вітчизняних науковців, інформація всесвітньої глобальної мережі Internet, фінансово-економічна статистика фермерських господарств Полтавської області, результати власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні і обґрунтуванні теоретичних положень та вдосконаленні методичних аспектів ефективного управління витратами фермерських господарств. Найвагоміші результати наукової новизни:

вперше:

– запропонована концепція управління витратами аграрних підприємств, що ґрунтується на комплексній дії принципів (системного підходу, ситуаційності, безперервності, активності, динамізму, єдності, ієрархічності, цілісності, мотивації, альтернативності, релевантності, збалансованості, самоорганізації та інших) системи інформаційного забезпечення, пошуку й виявленні резервів економії ресурсів, стимулюванні ресурсозбереження. Це дозволить підвищити ефективність фінансово-господарської діяльності фермерських господарств;

удосконалено:

– поняття «витрати» аграрного підприємства, що, на відміну від існуючого, подає собою трансформацію грошових коштів і використання ресурсів у грошовій формі як факторів виробництва в процесі його здійснення та збутовій діяльності. Це дозволяє розкривати інформацію про діяльність підприємства та вартісно виражати кількісну величину факторів виробництва;

– методичні підходи використання матриці General Electric для оцінки товарно-ринкових можливостей фермерських господарств та дослідження

взаємозв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції з визначенням стану цільового ринку і конкурентоспроможного потенціалу з метою прискорення темпів розвитку фермерського господарства, збільшення прибутку від операційної діяльності та зменшення витрат виробництва;

– процес створення ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства, що, на відміну від існуючих, передбачає розробку на засадах багатоваріантного шкалювання матриці парних порівнянь факторів в системі управління, встановлення значущості внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на її ефективність та формування алгоритму створення центрів відповідальності, механізму їх дії та контролінгу;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо оцінки змінних витрат на сільськогосподарську продукцію фермерських господарств за допомогою ABC-аналізу, який передбачає класифікацію бізнес-ресурсів залежно від їхньої значущості. Наочність застосування ABC-аналізу дозволяє диференціювати споживачів, постачальників, рентабельні види сільськогосподарської продукції та найбільш вигідні сегменти ринків;

– обґрунтування оптимального рівня витрат за рахунок економіко-математичного моделювання структури виробництва і раціонального поєднання галузей фермерських господарств. Це дає можливість збільшити прибуток та оптимізувати витрати виробництва;

– положення щодо пріоритетності державної підтримки скотарства у фермерських господарствах у таких напрямках: збільшення прямої державної допомоги; стимулювання процесів виробництва молока і живої ваги худоби; створення агропродовольчих ланцюгів зі значною доданою вартістю удосконалення інвестиційної і фінансової кредитної політики; стимулювання первинної переробки; техніко-технічного оновлення виробництва; організації індивідуальної переробки продукції для реалізації споживачам.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичного інструментарію, спрямованого на удосконалення управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств.

Авторські розробки, зокрема методичний підхід щодо оцінки змінних витрат на сільськогосподарську продукцію за допомогою ABC-аналізу, використання матриці General Electric для оцінки товарно-ринкових можливостей господарств, метод діагностики розвитку фермерських господарств, оптимізаційні моделі структури виробництва для встановлення раціонального розміру витрат, методика оцінки впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на управління витратами виробництва продукції скотарства, знайшли своє відображення у діяльності в фермерських господарствах Полтавської області: (довідка № 21 від 09.02.2018 р. видана ФГ «Василенко С.В.» Решетилівського району); (довідка № 37 від 02.03.2018 р. видана СФГ «Урожай» Полтавського району); (довідка № 48 від 12.04.2018 р. видана ФГ «СОЗ НИВА» Полтавського району); (довідка № 14 від 16.05.2018 р. видана СФГ «Довіра» Новосанжарського району).

Пропозиції щодо методу оптимізації витрат та зміцнення конкурентних позицій фермерства прийняті Департаментом агропромислового розвитку Полтавської ОДА (довідка № 01-17/105 від 21.06.2018 р.) та «Асоціацією фермерів та приватних землевласників відродження Полтавщини» (довідка № 01-2/74 від 12.06.2018 р.) для розробки і корегування проектів розвитку фермерських господарств.

Основні теоретичні напрацювання та практичні рекомендації використовуються в навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладанні дисциплін «Економіка підприємств», «Управління підприємством у бізнес-середовищі», «Управління витратами» (довідка № 07-12/218 від 07.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним авторським дослідженням. Наведені у дисертації положення, висновки і пропозиції є власними розробками. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації апробовані на II Всеукраїнській науково-технічній інтернет-конференції за підсумками наукових досліджень 2014 року «Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку АПК» (м. Мелітополь, 2015 р.), на IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2015 р.), на V Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, 2016 р.), на I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2017 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки» (м. Полтава, 2017 р.), II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 17 наукових праць, 14 з них одноосібно загальним обсягом 7,58 ум. друк. арк. Зокрема, 1 стаття – у колективній монографії та 1 стаття – у закордонній монографії, 5 статей – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття – у закордонному науковому виданні, 3 статті – у науковому фаховому виданні України, 6 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяги роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 285 сторінок, з яких основний зміст викладено на 220 сторінках. Робота складається з 49 таблиць, 51 рисунка та 11 додатків (2 рисунки та 6 таблиць займають повну сторінку).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, висвітлено наукову новизну та відображено практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо особистого внеску здобувача та апробації результатів дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні засади побудови витрат в системі управління аграрних підприємств»** досліджено сутнісну характеристику витрат виробництва в економіці, з'ясовано роль системи управління витратами в аграрних підприємствах, обґрунтовано формування витрат при виробництві сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах.

Витрати є одним з важливих елементів ринкової економіки. За умов досконалої конкуренції витрати виробництва мають значний вплив не лише на розмір прибутку, а й на ефективність подальшої діяльності. Вони відображають складні економічні, технологічні, організаційні взаємозв'язки у системі господарської діяльності, являють собою сукупність ресурсів, виражених у вартісному виразі та використаних у виробничих процесах для досягнення поставленої мети.

При формуванні системи управління витратами необхідно враховувати їхні особливості як економічної категорії. По-перше, це динамізм витрат, те, що вони постійно рухаються та змінюються. Так, у ринкових умовах постійно коливаються ціни на закупівельну сировину та матеріали, комплектуючі деталі та вироби, тарифи на енергоносії та послуги. Оновлюється продукція, переглядаються норми витрат матеріалів, що відображається на собівартості продукції. Тому витрати у статистиці розглядаються дуже умовно і без відображення їхнього рівня у реальному житті. По-друге, система витрат потребує застосування широкого спектра прийомів та методів в управлінні ними, що ускладнюється відсутністю абсолютно точних методів виміру та обліку витрат.

Визначено, що система управління витратами є сукупністю взаємопов'язаних елементів управління, які під впливом економічних законів здійснюють формування і регулювання витрат, відповідно стратегічних цілей підприємства (рис. 1).

У сучасних ринкових умовах система управління витратами виступає також основним інформаційним фундаментом управління внутрішньогосподарською діяльністю підприємства, його стратегією і тактикою.

Основне завдання такої системи управління витратами полягає у зборі і підготовці інформації для прийняття ефективних оперативних і прогнозних управлінських рішень. Одним з важливих елементів системи управління витратами виробництва є впровадження системи поточного контролю за витратами, а саме створення центрів відповідальності, що служать інформаційною базою для здійснення поточного контролю за кінцевими результатами виробництва.

З метою ефективного використання ресурсів процес управління витратами повинен бути взаємопов'язаний не лише з конкретними даними, а й з конкретними виконавцями через налагоджену інформаційну систему.

Рис. 1. Система управління витратами

Отже, система управління витратами повинна бути забезпечена інформаційною базою, і лише в комплексі з цим забезпеченням можливе її ефективне функціонування. Створення центрів відповідальності, їх мотивація і стимулювання для досягнення поставленої мети, а саме: зниження рівня витрат виробництва, сприятиме вирішенню цих завдань.

Система управління витратами фермерських господарств має ґрунтуватися на найдосконаліших формах і методах контролю й управління витратами. Метою контролю є виявлення стану, а метою управління – забезпечення роботи, яка відповідає первісним планам. На сьогоднішній день досвід фермерських господарств в організації системи управління витратами зводиться переважно до перевірок виробничих показників, фінансових результатів, стану майна. Але за умови економічної зацікавленості у кінцевих результатах необхідна така система управління, функції якої зумовлені ефективністю використання ресурсів.

У другому розділі «**Стан і тенденції функціонування фермерських господарств та оцінка управління їх витратами**» проведено діагностику розвитку фермерських господарств України та Полтавської області, проаналізовано вплив рівня витрат на конкурентоспроможність продукції фермерських господарств, здійснено оцінку ефективності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств.

Фермерські господарства за кількістю у 2016 р., по Україні стабілізувались на рівні 33682 одиниць, із них 98,1 % мали землю, а по Полтавській області 1804 одиниць і 97,8 %. Характерною ознакою їх розвитку є концентрація виробництва за рахунок інтенсивних та екстенсивних факторів. Зокрема, середній розмір фермерських господарств у період з 2012 р., по 2016 р., по Україні збільшився на 14,7 % і досяг 138,5 га по Полтавській області відповідно на 11,6 % і досяг 137,7 га. Фермерські господарства в своїй діяльності першочерговим завданням мали максимізацію прибутку і рівня рентабельності (рис. 2).

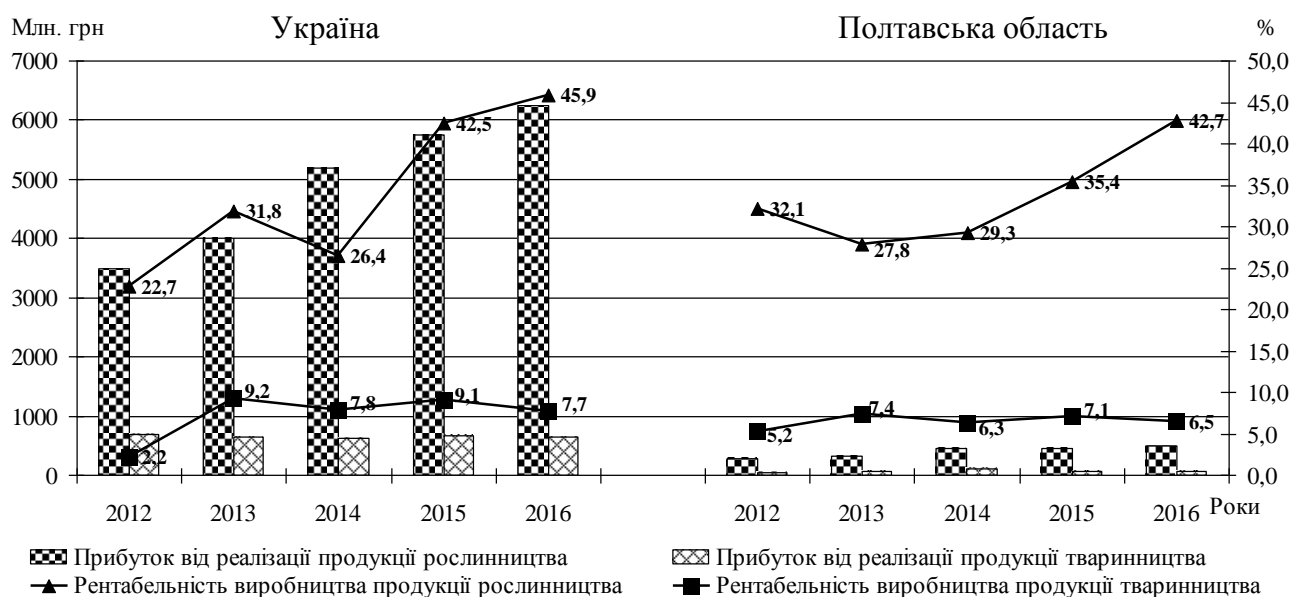

Рис. 2. Динаміка прибутку від реалізації та рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств

Динаміка показує, що темпи зростання рівня рентабельності фермерських господарств, починаючи з 2013 р., по Полтавській області дещо вищі, ніж в Україні. Підвищення прибутковості фермерських господарств зумовлено, як показав портфельний аналіз, за матрицею General Electric, зростанням їх конкурентоспроможності і привабливості у 2016 р., порівняно із 2012 р.

Щодо Полтавської області прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції фермерських господарств збільшився на 230 млн. грн (69,7 %) (у т. ч. по рослинництву збільшився на 220 млн. грн (78,6 %), а тваринництву – на 10 млн. грн (20,0 %)). Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції за досліджуваний період по рослинництву зросла на 10,6 в.п., а тваринництва – на 1,3 в.п.

Суттєвим внутрішнім фактором формування прибутковості фермерських господарств є витрати. У фермерських господарствах України, де виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь найвищі (понад 5000 грн), найвищими є і обсяг виручки від реалізації продукції та прибуток (на 1 га сільськогосподарських угідь 16968,7 грн та 5133,8 грн відповідно) (табл. 1).

Необхідно зазначити, що рівень концентрації земельних угідь є одним з основних факторів підвищення прибутковості фермерських господарств. Оскільки у IV групі господарств, де середній розмір сільськогосподарських

угідь становив 2204,4 га, на 1 господарство, одержано прибутку 2353,2 тис. грн, що на 10431,7 тис. грн менше, ніж у господарствах V групи із середньою площею сільськогосподарських угідь 2490,1 га.

Таблиця 1

Вплив витрат виробництва на прибутковість фермерських господарств України, 2016 р.

Показник	Групи господарств за виробничими витратами на 1 га сільськогосподарських угідь, грн					Україна
	I (до 500)	II (501-1500)	III (1501-3000)	IV (3001-5000)	V (понад 5000)	
Кількість господарств, од	6267	14795	9047	1597	1976	33682
Припадає сільськогосподарських угідь на 1 господарство, га	693,1	307,7	529,4	2204,4	2490,1	131,8
Витрати виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	498,8	1237,1	2785,5	4297,3	11834,9	4136,7
у т.ч. матеріальні	367,6	911,7	2052,9	3167,1	8722,3	3048,7
Виручка від реалізації продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	895,1	1952,6	3567,9	5364,8	16968,7	5531,3
Прибуток – всього, млн. грн	1721,4	3107,9	3398,5	4636,9	22299,7	6058,1
на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	396,3	715,5	782,4	1067,5	5133,8	1394,7
на 1 господарство, тис. грн	274,7	220,2	414,2	2353,2	12783,9	187,5
Рівень рентабельності, %	9,2	28,3	34,8	27,9	23,6	24,5

Характеризуючи основні тенденції 2012–2016 рр., слід зазначити, що за цей період витрати на виробництво сільськогосподарської продукції фермерських господарств мали коливаючий характер як по Україні, так і Полтавській області. Така динаміка спричинена змінами кількості фермерських господарств та площі землекористування.

Встановлено, що переважна частина витрат припадає на рослинництво, оскільки ним займається більше 90,0 % фермерів як по Україні, так і по Полтавській області. Коефіцієнт окупності характеризує зменшення обсягів витрачених коштів для отримання 1 грн валової продукції сільського господарства, а саме: по Україні, на виробництво 1 грн валової продукції рослинництва у 2012 р. було витрачено – 0,81 грн, а в 2016 р. – 0,68 грн, а тваринництва у 2012 р. – 0,98 грн, і в 2016 р. – 0,91 грн. Така динаміка відображає підвищення ефективності використання витрат. По Полтавській області на виробництво 1 грн валової продукції рослинництва у 2012 р. було витрачено – 0,65 грн, а в 2016 р. – 0,60 грн, а тваринництва у 2012 р. – 0,71 грн, а в 2016 р. – 0,69 грн.

АВС-аналіз змінних витрат фермерських господарств Полтавської області показав, що до групи А (найбільші витрати) у рослинництві увійшли у

2012 р. інші прямі витрати (амортизація, відрахування на соціальні заходи), насіння і посадковий матеріал, інші матеріальні витрати, а у 2016 р. до цієї ж групи увійшли ті самі статті витрат. Віднесення інших статей витрат до груп В і С у рослинництві зумовлене мінімальним використанням мінеральних добрив. Виробництво і реалізація продукції тваринництва представлена переважно статтями витрат, віднесених до груп А і С. Найбільші витрати склали по приросту живої маси свиней і виробництву молока, із яких стаття витрат на корми є домінуючою у матеріальних витратах. Мінімізація матеріальних витрат має забезпечувати не тільки максимум прибутку, а і ринкову конкурентоспроможність фермерських господарств. При цьому має здійснюватися відповідний алгоритм аналізу і оцінки витрат (рис. 3).

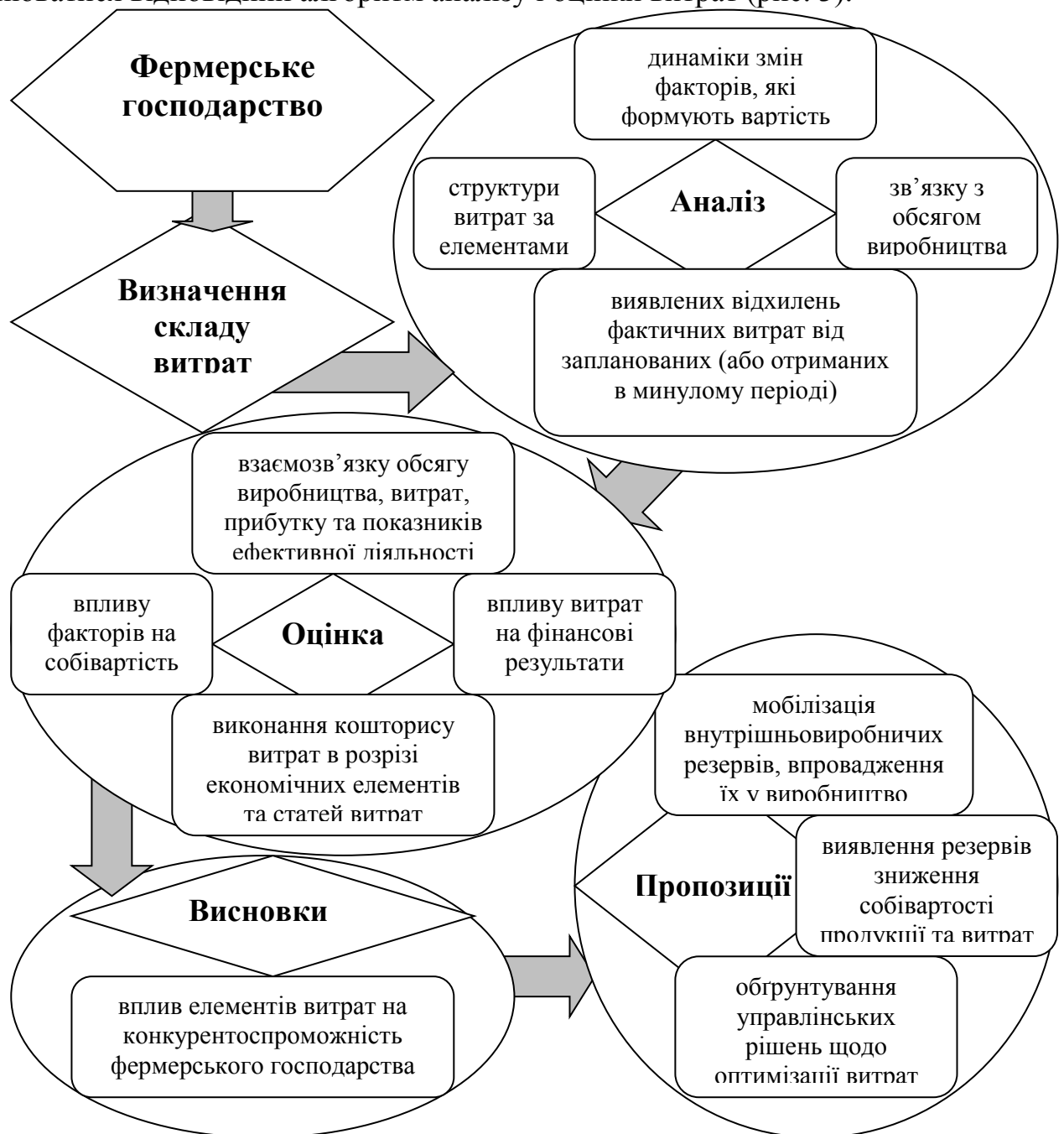

Рис. 3. Алгоритм аналізу і оцінки витрат при визначенні конкурентоспроможності фермерських господарств

Значимість витрат дає підстави наголошувати на їх винятковій важливості у формуванні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції фермерських господарств і робити пропозиції щодо виявлення резервів зниження собівартості та мобілізації їх до впровадження у виробництво.

У третьому розділі «**Напрями удосконалення управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств**» здійснено оптимізацію витрат виробництва продукції скотарства, обґрунтовано системне планування витрат виробництва продукції скотарства у системі управління фермерським господарством, розроблені напрями щодо поліпшення державної фінансової підтримки розвитку фермерських господарств та виробництва продукції скотарства.

Оптимізація витрат у фермерських господарствах скотарського напрямку розвитку виробництва показала, що за раціонального поєднання галузей господарства можуть знижувати матеріальні витрати проти фактичного рівня по ФГ «Чаус» – на 1,4 %; ФГ «Аеліта Плюс» – на 9,3 %, а ФГ «Хризоліт» – на 41,1 % з метою одержання максимального прибутку.

Оскільки система управління витратами продукції скотарства є відкритою, то це означає, що вона функціонує під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, а принцип адаптивності дозволяє їй своєчасно реагувати та ефективно функціонувати при змінах як у середині фермерського господарства, так і зовні, зберігаючи існуючі властивості та характеристики (рис. 4).

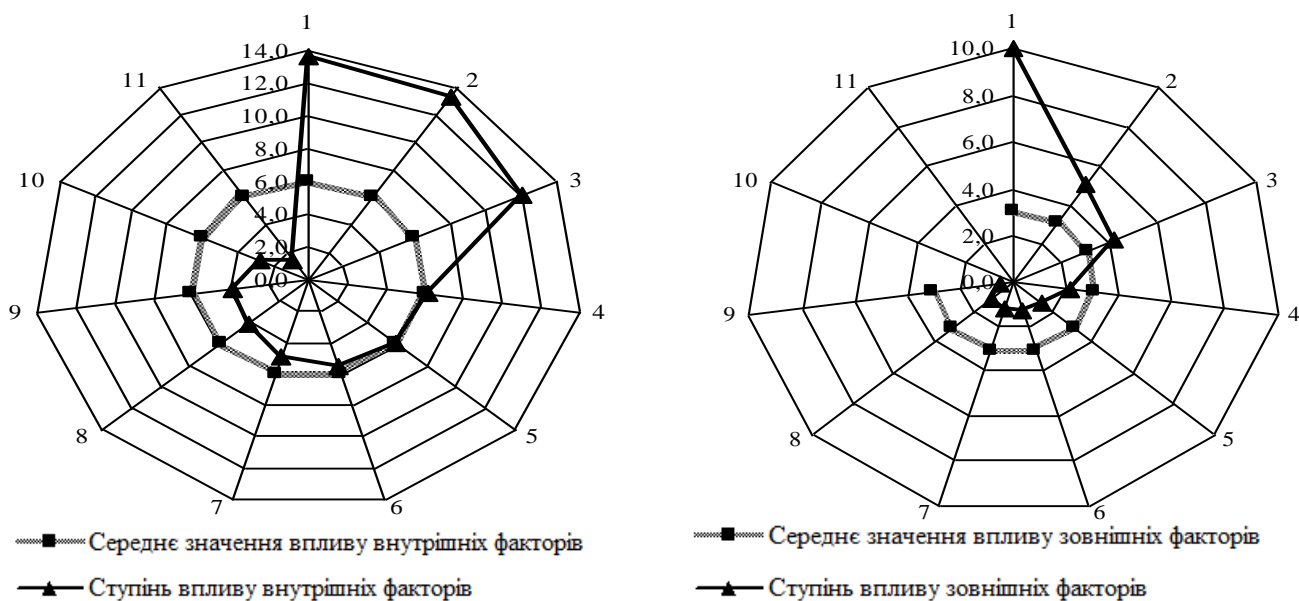

Рис. 4. Матриця факторів впливу на систему управління витратами виробництва продукції скотарства фермерських господарств

Проведена оцінка впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на витрати підтвердила найбільшу вагомість таких внутрішніх факторів як якість потоків інформації (13,5 %) та методичного забезпечення системи управління витратами виробництва продукції скотарства (13,2 %), що робить акцент на необхідності високого інформаційного забезпечення, а також інструментів та

методів обробки для формування ефективного управління витратами, з цим і взаємопов'язана облікова політика фермерського господарства (12,0 %).

Організаційна структура фермерського господарства і технологія виробництва мають майже рівні між собою оцінки (6,2 % та 5,9 % відповідно), оскільки організаційна структура визначає реалізацію функції управління витратами, а технологія виробництва формує об'єкт управління, тобто статті витрат виробництва продукції скотарства та центри відповідальності.

Серед усіх внутрішніх факторів впливу найменш вагомим визнано технічне забезпечення (1,4 %), однак даний ступінь впливу говорить тільки про низький рівень відносно інших внутрішніх факторів, а не про значущість даного показника. Щодо вагомості зовнішніх факторів, то найбільша значущість рівня стандартизації продукції скотарства (10,0 %), оскільки вимоги до продукції переважно і формують склад і структуру витрат виробництва.

Значними факторами є і кон'юнктура ринку (5,0 %) та попит на продукцію (2,1 %), адже для фермерських господарств є певна проблематика через диспаритет цін на ресурси та на готову сільськогосподарську продукцію м'ясного та молочного скотарства. Досить слабо впливає на управління витратами рівень інфляції (0,5 %).

Отже, підґрунтям функціонування системи управління витратами виступає інформація про виробничу діяльність фермерського господарства і зовнішні зміни, а результатом є раціональність системи управління витратами, формує та забезпечує ефективність функціонування всього фермерського господарства.

Головною метою системи управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерських господарствах є створення їх оптимальної структури і величини, яка гарантуватиме ефективність і прибутковість виробничої діяльності. Система управління витратами здійснює формування собівартості продукції, визначає резерви зменшення витрат, займається контролем витрат тощо.

Оскільки система управління витратами продукції скотарства є відкритою і комплексною, то вона функціонує під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, а принцип адаптивності дозволяє їй своєчасно реагувати та ефективно функціонувати, при змінах як у середині фермерського господарства, так і зовні, зберігаючи існуючі властивості та характеристики.

Основними її властивостями можуть бути ієрархічність, повнота за охопленням потрібної кількості елементів, детермінованість і синергічність. По структурі система управління витратами має охоплювати реалізацію управлінських рішень через методи і інструменти, які використовує центр витрат і апарат управління фермерського господарства під дією зовнішнього середовища (рис. 5.).

Центри витрат відносно апарату управління виступають об'єктом управління, а з іншого боку, відносно витрат є суб'єктом управління, які реалізують функції системи управління витратами, які в свою чергу реалізуються через певні методи та інструменти.

У роботі сформовано алгоритм ефективної системи управління витратами виробництва продукції скотарства, який передбачає створення центрів відповідальності, механізм їх функціонування і контролінгу та потребує одинадцять етапів формування.

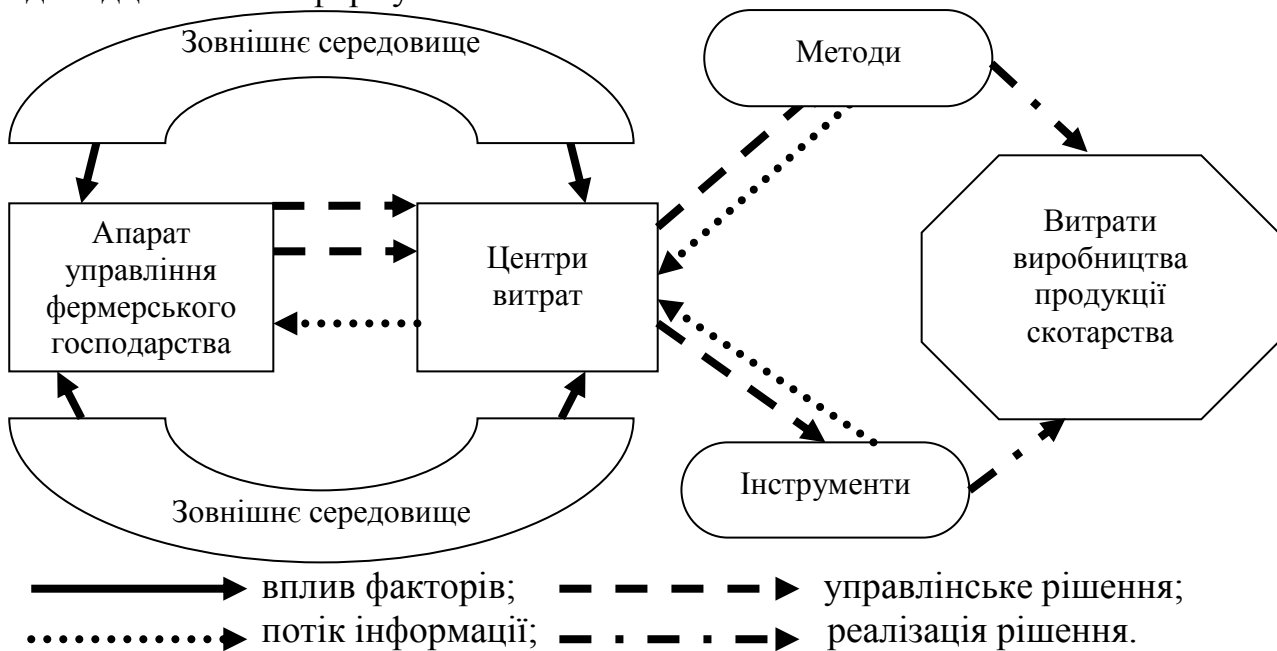

Рис. 5. Проектна модель системи управління витратами виробництва продукції скотарства у фермерському господарстві

Для вирішення поставлених завдань, для удосконалення системи управління витратами виробництва продукції скотарства, необхідно реалізувати нижчезазначені організаційні заходи:

- розробити результативні інформаційні системи, які здійснюватимуть пошук альтернативних варіантів для ефективних управлінських рішень;
 - сформувані комплекс цілеспрямованої політики для збільшення ефективності системи управління витратами;
 - створити методичний інструментарій процесу управління відповідно стратегічного планування діяльності фермерського господарства;
- удосконалити організаційну структуру з включенням прийняття та реалізації рішень апарату управління відносно витрат виробництва продукції скотарства.

Інструментарій державної підтримки скотарства фермерських господарств передбачається здійснювати через пряме фінансування у межах цільових бюджетних програм, а також через непрямі заходи стимулювання попиту і у формі податкових приференцій.

Доцільно надавати фінансову допомогу на конкурсних умовах і на поворотній основі фермерам на технічне оснащення через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Завдяки технічному переоснащенню підвищиться ефективність роботи фермерських господарств. А стимулювання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації дасть новий

свіжий імпульс для розвитку переробки продукції фермерами в Україні, а не за її межами.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо вирішення наукового завдання підвищення ефективності розвитку фермерських господарств з оптимізованим та врегульованим механізмом управління витратами.

Одержані теоретичні та практичні результати дозволяють сформулювати наступні висновки:

1. Витрати виробництва і реалізація продукції є одним з важливих елементів ринкової економіки. Вони значно впливають не лише на розмір прибутку, а й на економічну ефективність господарювання. У системі господарської діяльності витрати відображають економічні, технологічні та організаційні взаємозв'язки та показують собою вартісний вираз використаних ресурсів виробництва при здійсненні виробничих і збутових процесів для досягнення цілей підприємства.

2. Управління витратами – це постійний цілеспрямований процес формування витрат з метою оптимізації їх рівня. Прийняття ефективних управлінських рішень щодо витрат ґрунтується на розумінні їх формування та з'ясуванні впливу витрат на фінансовий стан та конкурентоспроможність аграрного підприємства. Основними елементами системи управління підприємством є прогнозування і планування, нормування, організація, калькуляція, мотивація та стимулювання, облік і аналіз, контроль і регулювання. Управління витратами того чи іншого підприємства має спиратись на концепції витратоутворюючих факторів; альтернативних витрат; доданої вартості; ланцюжка цінностей; трансакційних витрат; АВ-костинг; управління ефективністю; стратегічного позиціонування.

3. Аксіоматично змінні витрати у короткостроковому періоді піддаються управлінському впливу, якщо їх порівнювати з постійними, яким потрібен довгостроковий період для зміни структури та розміру. Виходячи із вищенаведеного, слід звернути увагу на те, що для розробки напрямів підвищення ефективності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, потрібно проаналізувати управлінські рішення відносно величини змінних витрат та формування їх оптимального складу, звертаючи увагу на отримані від'ємні значення точки беззбитковості. Адже від'ємні значення показують їх перевищення над ціною реалізації.

4. Встановлено, що рівень концентрації земельних угідь є одним з основних факторів підвищення прибутковості фермерських господарств. Зокрема, у IV групі господарств, де середній розмір сільськогосподарських угідь становив 2204,4 га, на 1 господарство, одержано прибутку 2353,2 тис. грн, що на 10431,7 тис. грн менше, ніж у господарствах V групи із середньою площею сільськогосподарських угідь 2490,1 га. У фермерських господарствах, де виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь понад 5000 грн,

найвищими є обсяг виручки від реалізації продукції та прибуток. На 1 га сільськогосподарських угідь приходиться 16968,7 грн та 5133,8 грн відповідно. Крім того, аналіз за методом матриці General Electric показав, що привабливість продукції рослинництва і тваринництва у фермерських господарствах за 2012 – 2016 рр., зростає, тим самим підвищує конкурентоспроможність господарств. Окремі фермерські господарства Полтавської області мають гарні перспективи виробництва і реалізації продукції на ринках. Але, щоб більш раціонально використовувати кошти, потрібно дотримуватись оптимізації витрат та зосереджувати діяльність на точній і достовірній інформації про потреби цільового ринку, орієнтуватися на споживчий попит, здійснювати оцінку розвитку фермерського господарства з врахуванням як існуючих, так і майбутніх можливостей виробництва.

5. Оптимізація структури виробництва за вибірковими фермерськими господарствами показала, що раціонально поєднуючи внутрішньогосподарські галузі рослинництва і тваринництва, можливо суттєво збільшувати товарну продукцію та формувати оптимальні витрати. При цьому прибутки по кожному із фермерських господарств можуть зростати, зокрема по ФГ «Чаус» – на 15,8 %, ФГ «Аеліта Плюс» – у 16 разів, ФГ «Хризоліт» – у 3,2 рази.

6. Управління витратами фермерського господарства буде повністю ефективним при створенні комплексної системи управління витратами виробництва продукції скотарства. Для цього слід взяти до уваги вплив внутрішніх та зовнішніх факторів, врахувати специфіку існуючої системи управління та проаналізувати організаційну структуру фермерського господарства. Незалежно від специфіки функціонування фермерського господарства порядок створення системи управління витратами виробництва продукції скотарства має охоплювати низку етапів спрямованих на створення ефективних центрів відповідальності, формування результативних центрів витрат, забезпечення ефективної системи управління. У нинішніх умовах ефективність управління витратами також ґрунтується на застосуванні засобів автоматизації, формуванні обґрунтованого потоку інформації для прийняття управлінських рішень апаратом управління фермерського господарства.

7. Інструментарій державної підтримки скотарства має бути більш диференційованим і охоплювати пряме фінансування в межах цільових бюджетних програм та непрямі заходи стимулювання попиту і у формі податкових преференцій. Для фермерських господарств із виробництва продукції скотарства фінансова підтримка має включати: стимулювання збільшення поголів'я худоби, придбання племінного молодняка і розвиток селекції, створення обслуговуючих кооперативів, часткове відшкодування вартості доїльних установок, реконструкцію та будівництво тваринницьких приміщень, дотації на живу вагу і молоко.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у закордонних монографіях:

1. Oliinyk A. S. Formation of cost centers for efficient management of agrarian enterprises : monograph / in edition I. Markina. Prague: Nemoros s.r.o., 2018. 508 p. (Management of the 21st century: globalization challenges).

Статті у монографіях:

2. Олійник А. С. Економіко-структурна побудова витрат виробництва в аграрному середовищі. *Управління розвитком суб'єктів підприємництва: механізми, реалії, перспективи* / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро : Біла К. О., 2018. 444 с.

Статті у закордонних наукових виданнях:

3. Oliinyk A. S. Economic and mathematical modeling of the development of farms of the Poltava region in the context of Ukraine. *Nauka i Studia*. 2018. № 4 (184). pp. 43–52.

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

4. Олійник А. С., Махмудов Х. З. Ефективність виробництва молока: аналіз сучасного стану та шляхи розвитку. *АгроСвіт*. 2013. № 9. С. 9–12 (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar). (Особистий внесок автора – проведено комплексну оцінку стану галузі молочного скотарства Полтавської області у контексті України, 0,10 друк.арк.)

5. Олійник А. С. Особливості функціонування фермерських господарств в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ, 2015. Вип. 4 (32). С. 64–67 (РИНЦ, Google Scholar).

6. Олійник А. С. Діагностика розвитку фермерських господарств в аграрній сфері України. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. Економічні науки*. 2016. № 2. С. 90–98 (Index Copernicus, CiteFactor, Google Scholar, Academic Resource Index).

7. Олійник А. С. Державна фінансова підтримка розвитку фермерських господарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С. 39–44 (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar).

8. Олійник А. С., Вакуленко Ю. В., Гевленко О. Є. Системна характеристика управління конкурентоспроможністю підприємства. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 10–16 (Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar). (Особистий внесок автора – розкрито сутність системи управління конкурентоспроможністю підприємства, 0,15 друк.арк.)

Статті у наукових фахових виданнях України:

9. Олійник А. С. Витрати виробництва як об'єкт управління ефективною діяльністю фермерського господарства. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2014. Вип. 2 (9). С. 231–237.

10. Олійник А. С. Методологічні засади формування витрат у системі управління фермерськими господарствами. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2015. Вип. 1 (10). С. 205–212.

11. Олійник А. С., Макаренко П. М. Вплив витрат виробництва на конкурентоспроможність фермерських господарств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА, 2016. С. 16–22. (*Особистий внесок автора – проаналізовано структуру елементів витрат виробництва фермерських господарств та розроблено алгоритм оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств за витратами, 0,22 друк. арк.*)

Тези наукових доповідей:

12. Олійник А. С. Основні принципи управління витратами сільськогосподарського виробництва. *Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку АПК*. 2014. URL: <http://rmus.tsatu.edu.ua/konf-tsatu/oem-1.html>.

13. Олійник А. С. Витрати на виробництво продукції скотарства – головний економічний інструмент управління аграрних господарств. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених. Бердянськ, 2015. С. 60–61.

14. Олійник А. С. Бюджетування в управлінні витратами виробництва фермерських господарств. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молод. учених. Бердянськ, 2016. С. 222–223.

15. Олійник А. С. Фінансові ресурси в управлінні виробничими витратами аграрного підприємства. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2017. С. 163–166.

16. Олійник А. С. Управлінсько-функціональні аспекти системи управління витратами фермерських господарств. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. Полтава, 2017. С. 217–218.

17. Олійник А. С. Механізм фінансової підтримки розвитку фермерства Полтавської області. *Проблеми та перспективи фінансового забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2018. С. 167–170.

АНОТАЦІЯ

Олійник А.С. Управління витратами фермерських господарств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Полтавська державна аграрна академія, МОН України, Полтава, 2018.

У роботі узагальнено сутність понять «витрати», «витрати виробництва» та «управління витратами». Встановлено, що витрати виробництва значно впливають не тільки на розмір прибутку, а і на конкурентоспроможність аграрних господарств та їх економічну ефективність. У системі господарської діяльності витрати відображають економічні, технологічні та організаційні взаємозв'язки та показують собою вартісний вираз, використаних ресурсів виробництва. Визначено роль системи управління витратами аграрних підприємств. Здійснено діагностику розвитку фермерських господарств та визначено вплив рівня витрат на конкурентоспроможність фермерської продукції. Встановлено, щоб більш раціонально використовувати кошти, потрібно дотримуватись оптимізації витрат та використовувати точну і достовірну інформацію, що потреби цільового ринку орієнтуються на споживчий попит.

У роботі запропоновано економіко-математичне моделювання та оптимізація структури виробництва вибіркового фермерського господарства з метою визначення мінімальних матеріальних витрат і досягнення оптимуму прибутку.

Розроблено комплексну систему управління витратами в скотарських фермерських господарствах з врахуванням впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів на їх функціонування.

Запропоновано етапи, які спрямовані на створення центрів відповідальності та застосування засобів автоматизації, формування обґрунтованого потоку інформації для прийняття управлінських рішень апаратом управління фермерського господарства.

Доведена необхідність фінансової підтримки і стимулювання виробників-фермерів, які вирощують велику рогату худобу.

Ключові слова: витрати виробництва, управління витратами, фермерські господарства, ABC-аналіз, General Electric, оптимізація витрат, системне планування витрат, центри відповідальності, центри витрат, державна фінансова підтримка.

АННОТАЦІЯ

Олейник А.С. Управление затратами фермерских хозяйств. - Квалификационный научный труд на правах рукописи. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 - экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Полтавская государственная аграрная академия, МОН Украины, Полтава, 2018.

В работе обобщены сущность понятий «затраты», «издержки производства» и «управления затратами». Установлено, что издержки производства значительно влияют не только на размер прибыли, а и на конкурентоспособность аграрных хозяйств и их экономическую эффективность. В системе хозяйственной деятельности расходы отражают экономические, технологические и организационные взаимосвязи и

показывают собой стоимостное выражение, использованных факторов производства. Определена роль системы управления затратами аграрных предприятий. Осуществлено диагностику развития фермерских хозяйств и определено влияние уровня затрат на конкурентоспособность фермерской продукции. Установлено, чтобы более рационально использовать средства, нужно придерживаться оптимизации затрат и использовать точную и достоверную информацию, что потребности целевого рынка ориентируются на потребительский спрос.

В работе предложена экономико-математическое моделирование и оптимизация структуры производства выборочных фермерских хозяйств с целью определения минимальных материальных затрат и достижения оптимума прибыли.

Разработана комплексная система управления затратами в скотоводческих фермерских хозяйствах с учетом влияния как внутренних, так и внешних факторов на их функционирование.

Предложено этапы направлены на создание центров ответственности и применения средств автоматизации, формирование обоснованного потока информации для принятия управленческих решений аппаратом управления фермерского хозяйства.

Доказана необходимость финансовой поддержки и стимулирования производителей-фермеров, которые выращивают крупный рогатый скот.

Ключевые слова: издержки производства, управление затратами, фермерские хозяйства, ABC-анализ, General Electric, оптимизация затрат, системное планирование затрат, центры ответственности, центры затрат, государственная финансовая поддержка.

ANNOTATION

Oliinyk A.S. Management of farm expenditures. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts. Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by Types of Economic Activity). - Poltava State Agrarian Academy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2018.

The work summarizes the essence of the concepts of "costs", "production costs" and "cost management". It has been established that production costs are significantly influenced not only by the size of profit, but also by the competitiveness of agrarian enterprises and their economic efficiency. In the system of economic activity costs reflect the economic, technological and organizational interrelations and show the value expression used by the resources of production.

The role of the management system of expenditures of agrarian enterprises is determined. The diagnosis of the development of farms and the impact of the level of costs on the competitiveness of farm products are determined. It is established that in order to use the funds more rationally, it is necessary to observe cost optimization and use accurate and reliable information that the needs of the target market are oriented to consumer demand. The paper proposes economic-mathematical modeling and

optimization of the production structure of sample farms in order to determine the minimum material costs and achieve optimum profit.

It is emphasized that agriculture has specific features in shaping production costs. An important feature is that the production process has a close relationship with the biological factors (plant and animal world), which form the technological features and specificity of the composition of production costs. Since all norms in agriculture are conditioned by both technological and biological characteristics involved in the production process, therefore, an increase in the volume of the invested resources does not always lead to an increase in the volume of output, and sometimes it leads to a shortage of it (non-compliance with the diet and the rules of feeding, the introduction of fertilizers more norms, etc.).

A complex system of expenditure management in pastoral farms has been developed, taking into account the influence of both internal and external factors on their functioning. The stages are aimed at creation of centers of responsibility and application of automation tools, formation of a substantiated flow of information for making managerial decisions by the management apparatus of the farm. The need for financial support and incentives for farmers producing cattle is proved.

It has been proved that farm management costs will be fully effective in creating a comprehensive system for managing livestock production costs. To do this, take into account the impact of internal and external factors, take into account the specifics of the existing management system and analyze the organizational structure of the farm.

Regardless of the specifics of the functioning of the farm, the procedure for establishing a system for managing the costs of livestock production should cover a number of stages aimed at creating effective centers of responsibility, the formation of effective cost centers, and the provision of an effective management system. Under current conditions, the efficiency of cost management is also based on the use of automation tools, the formation of a reasonable flow of information for the adoption of managerial decisions by the management apparatus of the farm.

It is stressed that even though agricultural production is a capital-intensive industry, the return on capital is not high enough. It is possible to solve this problem at the expense of state support or by providing subsidies. The financial condition of the farms does not allow them to independently engage in the creation of infrastructure, therefore, it is necessary to involve direct financial support of the state.

It is proposed to stimulate the development of farms through both the expansion of existing lending and financial mechanisms and the introduction of entirely new financial instruments. In particular, it is advisable to provide financial assistance on a turn-based basis to farmers through the Ukrainian State Support Fund for Farmers. Thanks to technical reequipping, the efficiency of farms will increase. A stimulation of agricultural servicing cooperation will give a fresh fresh impetus to the development of product processing in Ukraine, and not beyond its borders.

Key words: production costs, cost management, farms, ABC analysis, General Electric, cost optimization, system cost planning, liability centers, cost centers, government financial support.

Підписано до друку 26.11.2018 р. Замовлення № 126. Папір офсетний.
Друк різнографія. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1,3.
Гарнітура Times New Roman Cyr. Тираж 100.

Редакційно-видавничий відділ Полтавської державної аграрної академії.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2174 від 26.04.2005 р.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Г. Сковороди, 1/3.